

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0073

LOG Titel: Caput Quadragesimum Tertium. Lappago Amboinica. Ampulat. - Drie en Veertigste Hoofdstuk. Het Amboinsche Klisse-kruid

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain these Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Ufus. Folia ejus apud mulierculas magno in usu sunt, quibus infantes lavant & detergent, tam quum a fæcibus fordidi sunt, quam in dicto vitio, si suspicionem habeant a parentum crimine esse infectos. Cæterum foliorum decoctum propinatum quoque efficacius est ad Venereas quasdam impuritates per urinas expellendas, ac præsertim mulierum albo fluxu laborantium, quæ tamen nullo modo confiteri vellent, sese ipsas hunc contrahere per proprium suum Salawar, seu adulterii crimen.

Sic quoque curat quemvis cruentum & purulentum mictum, si isti decocto admiscetur frustulum Zingiberis rubræ majoris, ac frustulum Cephæ, quem in finem alii radicem efficaciorum putant foliis.

Maturi fructus quodammodo crudi edi possunt, quidam etiam tentarunt defectu Nicotianæ hæc scindere folia, & ipsi admiscere, ut copia illius augeatur, comperientes vero nimis amarum esse, & caput gravare, dein omiserunt. Infantes jam Salawar infecti ex eo dignoscuntur, quod ventres gerant tumentes, contractas nates, graciles pedes, languidi sint, & caput demittant, ac si somnolenti essent.

Bontius Libr. 6. Cap. 51. videtur hanc delineare & describere herbam sub nomine *fruticis Indici ignoti*, de quo dicit foliorum succum expressum adhiberi ad maligna ulcera depuranda & curanda.

Tabula Vigesima quinta

Ad Figuram primam *Adulterinam* exhibet.
Figura secunda *Lappaginem* exhibet *laciniatam*.
Litt. A. folium secundæ speciei seu *ferratæ* est.

CAPUT QUADRAGESIMUM TERTIUM.

Lappago Amboinica. Ampulat.

Bardana quædam species in Amboina quoque obvia sunt, quarum binas observavi, primo nempe laciniatam, secundo latifoliam seu ferratam, quæ ambæ veræ Lappaginis sunt species.

Primo. *Lappago laciniata* optimam Bardana præbet formam, est autem fruticulus lignosus, duos emittens lignososque caules, superius rugosos. Folia quodammodo cum illis Gossypii conveniunt, in tres majores lacinias distincta, ad oras ferrata, & ad tactum rugosa.

In superioribus caulibus dense excrefcunt lappulæ oblongæ, superius parum planæ, undique mollibus spinulis obsitæ, quarum quævis superius hamata est, coloris fusci. Interne duras quasdam habent cellulas, in quibus pusillum latet semen, lappulæ hamulis suis tam firmiter sibi ipsis, vestibus, immo & digitis nudis adhærent, ut non nisi avulsione dissolvi possint.

Nomen. Latine *Lappago laciniata*, & *Nussalaviensis*. *Nussalavienses* eam vocant *Wotel & Wotele*.

Locus. Huc usque nullibi detecta est, nisi in insula *Nussalaua*, ubi in levibus silvis & nudis montibus crescit, non in litore, sed fere in media regione.

Ufus ejus nullus alius est, nisi quod ejus fructus seu lappulæ a caulibus detergeantur, & ad ludibrium ferventur, regulari enim compactaque compositione quævis hominum & animalium formæ ex iis componi possunt, quæ tanquam aliquid rarum servantur, sique ita alicui lubeat, dissolvi iterum, aliaque forma indui potest.

Secundo. *Lappago latifolia* seu *ferrata*, lignosus quoque fruticulus est, inferius digitum crassus, ac mox sese dividens in multos ramos, quibus folia insident folitaria, longis & rotundis in petiolis, suntque ex cordiformi figura triangularia, ab utraque enim parte non procul ab apice brevem gerunt ac prominentem apicem, suntque porro ruditer dentata, ac brevi apice donata, ultra tres quatuorve pollices longa ac lata, per longitudinem tribus nervis ac plurimis transversalibus venis donata seu pertexta, ab utraque parte rugosa, & pilosa, inferius contracta & grisea, superiora minora sunt, nec angulata, sed solummodo cordiformia, nec laciniata, saporis fatui.

Flores

Gebruik. Zyne bladeren zyn by de vrouwen in groot gebruik om de jonge kinderen daar mede te wassen en te vegen, zoo wel ordinaris, als zy haar bevuild hebben, als om de voorschreeve reden, wanneer ze suspicie hebben, dat zy door des vaders buitenprongen geïnfecteert zyn. Anders is het Decoctum van de bladeren ook kragtig gedronken om alle Venerisse onzuiverheid door den Uryn te lossen, inzonderheit de vrouwen, die den witten vloed hebben, den welken zy egter nog om hoog nog om laag zouden willen bekennen, dat zy hem dikwils door haar eigen Salawar verkrygen.

Gelyk 't ook alle bloedig en etterig pissen geneest, als men onder 't voorschreeven Decoctum een klein stukje roode groote Gember, en een stukje Ajuin doet, waar toe anderen de wortel voor kragtiger houden dan de bladeren.

De rype vrugten kan men ter nood raauw eeten. Zomnigen hebben ook onderstaan by schaarsheid van Tabak deze bladeren te kerven, en daar onder te mengen, om den zelven te verlengen, maar bevindende, dat het te bitter wierde, en het hoofd bezwaarde, heeft men 't moeten verbieden. De kinderen nu door 't Salawar geïnfecteert, werden daar aan gekent, als zy dikke buiken hebben, ingevallene billen, magere beenen, onlustig zyn, het hoofd laten bangen, als of ze duddent of slapertig waren.

Bontius Lib. 6. Cap. 51. schynt dit kruid af te malen en te beschryven, onder den naam van *Frutex Indicus incognitus*, waar van hy zegt, dat men het sap uit de bladeren geparst gebruikt, om de kwaadaardige *Ulceratien* te zuiveren, ende te heelen.

De vyf en twintigste Plaat

Vertoont in de eerste Figuur het *Overspels*-kruid.
De tweede Figuur wyft aan het *ingesneede Klisse*-kruid.
Lett. A. vertoont het blad van de tweede ofte getande soort.

DRIE EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Het Amboinsche Klisse-kruid.

Van Klitzen hebben wy ook eenige soorten in Amboina, waar van ik 'er twee geobserveert heb. Te weeten, ten eersten *Laciniata*, ten tweeden *breedbladige*, beide van 't geslagte der kleine Kliffen.

I. *Lappago laciniata* heeft de beste gedaante van Klitzen, het is een boutagtig beersterke, met harde boutagtige stengels, dewelke boven ruig zyn, de bladeren gelyken die van Kattoen wat, in drie hoofdsnibbelen gedeelt, aan de kanten gezaagt, en ruig in 't aantasten.

Aan de voorste steelen langs heen, wast het dicht vol kleine langwerpige Kliffen, vooren een weinig plat, rondom met lange weeke stekels bezet, waar van ieder voor aan een weerbaakje heeft, bruin van couleur. Binnen hebben ze eenige harde buisjes, daar klein zaad in legt. De Klitzen kleeven met de weerbaakjes zoo vast aan makander, en aan de kleeren, ja zelfs aan de bloote vingers, dat men ze zonder scheuren kwalijk afbrengen kan.

Naam. In 't Latyn *Lappago laciniata*, & *Nussalaviensis*; De *Nussalawers* noemen 't *Wotel* en *Wotele*.

Plaats. Men heeft het tot nog toe nieuwers gevonden dan op 't Eiland *Nussalau*, alwaar het in de ligte bossen, en op kale bergen wast, niet op strand, maar schier midden in 't land.

Gebruik. Het heeft geen ander gebruik; als dat men de vrugten of Kliffen van de steelen afschraapt, en tot zeecker kortswyl bewaart, want door gescbikte zamenzettingen kan men alderbande gedaantens van menschen en dieren daar van maken, die men tot een rareiteit bewaart, en als men wil, kan men ze wederom verbreeken, en een andere gedaante daar van maken.

II. *Lappago latifolia* is ook een boutagtig beersterke, beneden een vinger dik, en straks in veele takken zig verdeelende, daar aan staan de bladeren enkeld, op lange ronde steelen, dezelve zyn uit den bertformigen drieboekig, te weeten aan wederzyde niet verre van de spits een kort uitstekent boekje hebbende, en vooris grof getant, met een korte spitze, ruim drie en vier duimen lang, en ook zoo breed, in de lengte met drie zenuwen, en veele dwersaderen doorregen, ter weerzyden ruig en hairig, van anderen ook rimpelig, en grys, de bovenste zyn kleinder, en hebben geene boeken, maar slegts bertformig, dog zonder klooven, sinets van smaak.

H 2

D 2

Flores illos minoris Malvæ referunt, bioboli magnitudinem habentes, ex quinque rotundis petalis constantes, ample extensi, & ante meridiem aperti iunt, in centro flava gerentes stamina cum similibus antheris, coloris læte purpurei.

Fructus sunt lappulæ, magnitudine granorum Piperis, tres, sed plerumque quinque simul junctæ, curtis, sed firmis spinis armatæ, quæ tamen nullos notabiles præbent hamos, laxè vestibus adhærentes, quævis interne durum fuscumque continet officulum. Radix ample dispersa est, lignosa, & fibrillosa.

Nomen. Latine *Lappago Amboinica*, ac prima species *Laciniata*, sive *Nussalaviensis*; secunda *Latifolia* seu *Serrata*; Malaice *Ampulat pulat* & *Pulot*; Amboinice *Hutta urutta*, h. e. *Herba viscosa*; Javanice *Puluttan*.

Locus. In campis crescunt & levibus collibus, sed potissimum in litore, ac prope areas ædium etiam proveniunt.

Ufus ejus nullus alius innotuit, nisi quod radices secundæ speciei in difficili partu adhibeantur aquæ incoctæ & propinatæ, recentes & contusæ radices cum Pinanga etiam masticantur. Ad levia quædam vulnera, per sectionem vel cæsionem contracta, recentia ejus sumuntur folia, quæ in ore masticantur cum pauxillo Zingiberis, si ad manus sit, vulneribus impone ea, unde siccantur & curantur.

Chirurgus quidam diu in Zeylona versatus mihi declarabat, a Malabarensi quodam didicisse tanquam arcum, radicem nempe primæ seu laciniatæ speciei esse specificum remedium contra morfus venenatissimi etiam serpentis.

Tertia insuper species est, in silva crescens, integra gerens folia, lanuginosaque, ejus flosculi pusilli sunt & flavescentes. Lappulæ pusillæ etiam sunt supra sese invicem erectæ, seu spicatæ, nec multum adhærent.

Cum his convenit Malabarensum *Uren* in Hort. Malab. descriptum part. 10. fig. 2. quod commentator Commelinus habet pro *Alcea Malabarica*, ubi nullæ aliæ ipsi tribuuntur virtutes, nisi quod ejus radix adhibeatur in olei præparatione.

A Jacobo Breynio etiam describitur Centur. I. Cap. 35. sub nomine *Trifolio affinis Indiæ Orientalis Xanthii facie*, ac Malaico nomine *Daun lacat lacat*, h. e. *Folium viscosum*, sed flores ibi desiderantur.

OBSERVATIO.

Hæc est *Urena* foliis angulatis, *H. Cliff. pag. 348* & *Urena Sinica*, *Xanthii facie Dillen. H. Eltham. pag. 430.* quem vide ut & *H. Malab. Tom. 10. Tab. 2.* & est *Alcea Indica* floribus roseis parvis, fructibus parvis, quinque partitis, hispida, lappaceis *Tbes. Zeyl. pag. 9.* ubi vide reliqua.

CAPUT QUADRAGESIMUM QUARTUM.

Halicacabus Indicus. Daun copo copo.

Halicacabus in India quoque notus est, ab Europæo haud multum differens, excepto quod omnibus suis partibus sit minor, in binas vero dividitur species, in majorem seu albam, ac minorem seu *Halicacabum nigrum*.

Primo. *Major alba* species ad binorum pedum altitudinem crescit, licet ejus rami quatuor pedum longitudinem adquirent, non erecti, sed inclinantes, irregulariter in laterales distincti ramos, prope majorem caulem nodum formantes, ubi unus alterve lateralis excrescit ramulus, tali ordine, ut si unus nodus ramulum adtollat, alter subsequens hos dimittat ad latera, ac sic porro eodem modo, quo *Mirabilis* supra libro octavo descripta.

Caules ejus sunt irregulares, & angulosi, quidam binis, alii tribus acutis dorsis distincti, firmi, & lignosi.

Folia cum illis Bliti conveniunt, inferius latissima, in longum definentia apicem, inæqualis magnitudinis, ad nodos enim simplicia sunt, ac tres pollices longa, binos digitos lata, paucis obliquis costis transversalibus distincta, flaccida & mollia, sed non lanuginosa.

Alia

De bloemen zyn als die van kleine Maluwen, zoo groot als een dubbeltje, van vyf ronde bladeren gemaakt, wyd uit gebreid, en staan voor de middag geopent, in de midden met geele draden, en diergelyke noppen, ligt-peers van couleur.

De vrugten zyn kleine Kliffen, in de grootte van Peperkorrels, drie, dog meest vyf by malkander geboopt, met korte dog styve doornies, dog zonder zienlyke weerbaakjes, slappelyk aan de kleeren klevende, binnen is in ieder een harde bruine korrel. De wortel is wyd uitgebreid, houtagtig, en vol wazelingen.

Naam. In 't Latyn *Lappago Amboinica*; de eerste zoorte *Laciniata*, sive *Nussalaviensis*; de tweede *Latifolia*; in 't Malaits *Ampulat pulat* en *Pulot*; in 't Amboins *Hutta urutta*, dat is kleevent kruid; op Java *Puluttan*.

Plaats. Zy wassen in 't veld en op ligte heuvelen, dog meest op strand, en komen ook genoegzaam by de erven in de huizen op.

Gebruik. Daar is anders niets van bekend, als dat men de wortelen van de tweede zoorte by een harde geboorte gebruikt, als men de zelve in water kookt, en drinkt, ook de versche en gekneusde wortelen met Pinang kaurwt. Tot alderhande ligte wonden, die men door snyden of kappen krygt. Neemt versche bladeren, kaurwt ze in de mond met wat Gember, zoo men 't by der hand heeft, bind het op de wonde, dat droogt en geneest.

Zeker Chirurgyn langen tyd op Ceylon gewoont behende, verzekerde my van een Malabaar voor een secreet geleert te hebben, dat de wortel van de eerste of gekersde zoorte een zouverein tegenniddel zy tot de beete van de aldervernynigste slang.

Daar is nog een derde zoorte, in 't bosch met heele bladeren, die wolagtig zyn, de bloempjes zeer klein en ligtgeel. De Kliffen zyn zeer klein, staande boven malkanderen in aairen, en kleeven niet veel.

Hier mede komt over een het Malabaarse *Uren* beschreeven in Hort. Malab. part. 10. fig. 2. het welk den Commentator Commelinus houd voor een *Alcea Malabarica*, alwaar hem geen andere kragten werden toegeschreeven, als dat men de wortel gebruikt by het maken van *Ure*.

Ziet het mede beschreeven by Jacob. Breyn Cent. I. Cap. 35. onder den naam van *Trifolio affinis Indiæ Orientalis Xanthii facie*, met den Malaitsen naam *Daun lacat lacat*, dat is Kleef-blad, dog zonder bloem.

AANMERKING.

Deze is de *Urena* met hoekige bladeren, in de *H. Cliff. pag. 348.* en de Chinese *Urena* in gedaante van de *Xanthium*, by *Dillen. in de H. Eltham. pag. 430.* welke ziet, als mede de *H. Malab. 10. deel, Tab. 2.* en is de Indische *Alcea* met roosvormige kleine bloemen, en kleine in vyf gedeelde ruike vrugten, in de *Tbes. Zeyl. pag. 9.* alwaar het overige ziet.

VIER EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

De Indische Kriek over Zee.

DE *Halicacabus* is in Indien ook bekend, van den Europeischen niet veel verschillende, behalven dat by aan alle zyne deelen kleinder is, en verdeelt in twee zoorten, in groote of witte, en kleine of zwarte.

I. De Groote witte zoorte groeit twee voeten hoog, hoewel de takken vier voeten lang werden, niet over eind staande, maar bukkende, ongeschikt, in zydetakken verdeelt, by baren hoofdsteel een knie makende, daar een of twee zydetakjes uitkomen, met zoodanige ordre, dat als de eene knie zyn takjes opwaarts geeft, het naastvolgende de zynen ter zyden uitschiet, en zoo vervolgens op de manier als de *Mirabilis*, boven Lib. 8. beschreeven.

De steelen zyn ongeschikt, boekig, zommige met twee, zommige met drie scherpe ruggen, styf, en houtagtig.

De bladeren gelyken na die van *Blitum*, agter breed, in een lange spitze toeloopende, zeer ongelyk van grootte, want aan de knien staan zy enkeld, drie duimen lang, twee vingers breed, met weinige schuinse dwarsribben, slap en zagt, dog niet wolagtig.

De